

I na kraju, svojim prikazom kataloga velike izložbe „Klasični Rim na tlu Hrvatske“ koja je bila održana u prostorijama galerije Klovićevi dvori u Zagrebu – a o samoj izložbi bilo je govora u prošlom broju LATINA ET GRAECA – Vladimir Posavec zakružuje 26. Broj časopisa LATINA ET GRAECA.

Veseli nas, da i to kažemo na kraju, šarolikost tema koje objavljujemo, prepletanje novih i iskusnih autora, svi znakovi živahnosti struke.

I tek što smo završili ovaj broj, prelazimo na oblikovanje novog broja časopisa LATINA ET GRAECA u dubokom uvjerenju da misija stručnih i znanstvenih časopisa nije sasvim zamrla i preselila se u virtualnu stvarnost. Dakako, to ne znači da ignoriramo suvremenost i da se ponašamo kao sekta! Upravo obrnuto, nastojat ćemo iskoristiti mogućnosti virtualnog svijeta za prijenos mnogih informacija, a na našoj će se mrežnoj stranici uskoro naći primjerci prvih brojeva časopisa – onih objavljenih prije četrdesetak godina – kako bi do njihova sadržaja svatko mogao doći.

Nastojat ćemo – u razumnom roku i u prostoru koji nam bude na raspolaganju – tako prezentirati cijeli prvi niz našeg časopisa (od prvog broja objavljenog davne 1973. do dvobroja 39-40 iz 1992.). Bibliografski pregled toga niza već stoji na našoj web stranici, a ona će svoju punu korist pokazati kad svi brojevi koje opisuje budu pristupačni publici.

Nećemo, nadam se, na to dugo čekati.

Olga Perić

Sjećanja na proteklih četrdeset godina Hrvatskog društva klasičnih filologa

Četrdeset godina čitav je jedan profesionalni radni vijek i doista mi je bilo lijepo, uzbudljivo, a katkada i naporno, sudjelovati od samih početaka u djelovanju našega Društva. U doba osnutka 1974. godine za klasičnofilološko obrazovanje na svim je razinama – u osnovnim školama, u klasičnim gimnazijama u Zagrebu i Splitu, na odsjecima za klasičnu filologiju u Zagrebu i Zadru – bilo jedno mirno i dobro organizirano razdoblje. Prirodno se nametnula želja da se i formalno potvrdi aktivnost i tradicija stara više stoljeća koja je s većim ili manjim oscilacijama uspjela proći kroz sve Scile i Haribde prosvjetnih reformi. Međutim, sasvim konkretan povod bila je potreba da se naša klasična filologija uključi u međunarodne okvire, jer se već tada znalo za naše učenike koji su uspješno sudjelovali na Ciceronovim natjecanjima u Arpinu, jer su upravo tada zahvaljujući važnom izdanju naših profesora Gortana i Vratovića hrvatski latinisti postali dijelom europske latinističke baštine. Trebalo je dakle postati članom svjetske organizacije „Fédération internationale des études classiques“ (FIEC), koja je u to doba pored drugih djelatnosti vodila ili subvencionirala izdanja „Année philologique“ i „Thesaurus linguae Latinae“. Budući da su se primale uglavnom asocijacije koje predstavljaju države, predloženo je da se osnuju republička društva koja će se kasnije udružiti i zajedno učlaniti u FIEC. Kao najmlađi nastavnik na Odsjeku dobila sam zadatak pripremiti osnivanje našega Društva. Najteže je bilo osmisliti i sastaviti statut, ali su u tome svojim iskustvom pomogli profesori iz Skoplja koji su u svemu bili najaktivniji, jer su željeli časopisu *Živa antika* dati međunarodni dignitet.

I tako smo se 25. travnja 1974. godine sastali u seminaru, održali osnivačku skupštinu i formalno potvrdili osnivanje Hrvatskog društva klasičnih filologa. Iste je jeseni slijedilo formiranje Saveza društava za antičke studije Jugoslavije, jer su u međuvremenu osnovana društva u Makedoniji, Sloveniji i Srbiji. U Dubrovniku se, naime, odvijao veliki XIII. međunarodni kongres „Eirene“ pod predsjedništvom profesora Veljka Gortana. Dok su drugi slavili uspješno održan skup, uz pomoć makedonskog mikenologa i onomastičara profesora Petra Ilievskog pisala sam na nekoj staroj pisačkoj mašini zapisnike i sređivala materijale na osnovi kojih smo se kasnije učlanili u FIEC. Sjedište Saveza trebalo je biti tri godine u nekoj od republika.

Sljedećih petnaestak godina suradnja s drugim republičkim društvima uspješno se odvijala uglavnom na kongresima: Ohrid 1977, Novi Sad 1980, Žalec 1983, Pula 1986. i Skoplje 1989. Predosjećali smo nekako da će nam taj skopljski susret biti

posljednja zajednička suradnja. I doista je bilo tako, ali razlaz nije protekao jednostavno, jer je 1991. sjedište Saveza bilo u Beogradu, a prema statutu Saveza za antičke studije Jugoslavije republička su društva mogla istupiti samo na općoj skupštini. No ratne su okolnosti učinile svoje, druga su se republička društva suglasila s našim istupanjem i Hrvatsko društvo klasičnih filologa postalo je nacionalna udruga. Nakon mnogih dopisa i beskrajnih telefonskih razgovora s vodstvom FIEC-a u kolo-vozu sljedeće godine postali smo samostalna članica te krovne međunarodne asocijacije za klasične studije. Tada sam kao predsjednica bila odgovorna za naše Društvo; najveća briga bio mi je kontakt s kolegama izvan Zagreba, koji su živjeli i radili u krajevima u ratnom okruženju. I tako je nastalo naše glasilo NVNTIVS. Svi smo na Odsjeku zdušno surađivali, željeli smo da članovi, kojih je već bilo više od stotinu, budu informirani o svim aktivnostima. Radili smo ga na tek dobivenim računalima, tiskali na igličnim pisačima i sami slagali u knjižnici Odsjeka. Iz tog doba nezaboravna je godišnja skupština i proslava dvadesetogodišnjice Društva održana u svibnju 1994. godine u Dubrovniku. Krenuli smo tada autobusom iz Zagreba, te preko Karlobaga, Senja i tada jedinog pontonskog mosta kod Maslenice, zatim Zadra i Splita, beskrajno dugo putovali zaustavljajući se da nam se po putu pridruže kolege. Održali smo godišnju skupštinu, saslušali izlaganja o Rajmundu Kuniću (V. Vratović), o djelu „Illyricum sacrum“ (K. Lučin), o Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku (M. Križman), o Jambrešićevu rječniku u Sankt Peterburgu (O. Perić). Najtužniji je bio posjet spaljenim Konavlima, no već sama činjenica da smo uspjeli doći iz svih krajeva Hrvatske, premda rat još nije bio završen, i da su domaćini prof. Jadranka Bagarić i prof. Damir Čaleta uspjeli organizirati naš boravak, davala je nadu i želju da se ide dalje. Na povratku smo se zaustavili u Šibeniku i zatim posjetili grob Fausta Vrančića na otoku Prviću.

No vratimo se na početak. Zanimljivo je prisjetiti se ciljeva koji su bili zadani u členu 8. prvog statuta iz 1974. godine i što je od toga ostvareno. U međuvremenu smo nekoliko puta morali mijenjati statut u skladu s novim propisima ali su nam zadaci u biti ostali isti. Izdvojiti ću neke: ponajprije *pomagati razvitak znanstvenog rada na području klasične filologije*. Valja odmah naglasiti da se znanstvena djelatnost članova našega Društva nije ograničila samo na klasičnu filologiju, veoma mnogo je istraživano, otkriveno i objavljeno na području hrvatskog latinizma, kako srednjovjekovnog tako i novovjekovnog.

Sljedeći je cilj bio *raditi na širenju klasične (grčke i rimske) kulture, točnije zainteresirati širi krug za antiku*. Nemoguće bi bilo nabrojiti sve što je u prošlih četrdeset godina učinjeno na tom polju, samo kao primjer navodim redovitu rubriku „Antika i mi“ u Vjesniku prije petnaestak godina, a u novije vrijeme veoma uspješne „Susrete s klasičarima“ u knjižnici „August Cesarec“ u Zagrebu.

Zatim je važan zadatak bio *surađivati s prosvjetnim organima u vezi s nastavom latinskog i starogrčkog jezika i njihovih književnosti u školskim ustanovama*. Ovdje se

uloga Društva pokazala kao najaktivnija i najefikasnija, jer su nakon mirnijeg razdoblja sedamdesetih godina prošlog stoljeća nastupile osamdesete s tzv. Šuvarovom reformom, koja je našoj struci donijela velike poteškoće: klasične su gimnazije ukinute i utopljene u srednjoškolske centre, a dvogodišnji latinski jezik se gotovo izgubio iz gimnazijskih programa. Devedesetih godina povratkom gimnazija situacija se popravila ali je bilo pokušaja da se mijenjaju programi i smanji broj sati nastave grčkog jezika. Društvo je nastojalo odmah reagirati i uglavnom je uspijevalo zaštititi osnovne principe nastave klasičnih jezika. Jednaka budnost ne prestaje niti danas kada je u školama velik i zadovoljavajući interes. Suradnja s nekadašnjim *Zavodom za školstvo*, sada *Agencijom za obrazovanje* uvijek je bila, jest i mora biti uspješna, jer smo svi svjesni da je dobra nastava u osnovnim i srednjim školama temelj budućnosti klasične filologije.

Sljedeći je zadatak bio *razvijati suradnju s odgovarajućim društvima u našoj zemlji i u inozemstvu*. Već sam spomenula da je HDKF od 1992. član FIEC-a, a u rujnu 1993. u Madridu primljeni smo u asocijaciju „Euroclassica“, u okviru koje se svake godine u nekoj od europskih zemalja organizira kongres. Tako je 2005. godine održan u Dubrovniku pod naslovom *Patrimonium in manuscriptis conservatum*. „Euroclassica“ je i pokrovitelj ljetnih škola za učenike „Academia Homerica“, „Academia Latina“ i naše „Academia Ragusina“. Druga je važna međunarodna suradnja bilo članstvo u „Bureau international des langues classiques“ koji je svake dvije godine organizirao skup „Colloquium didacticum classicum“. U Bariju je 1992. dogovoreno i aklamacijom prihvaćeno da se sljedeći CDC održi 1994. u Hrvatskoj – u Splitu. No već početkom 1993. na sastanku u Salzburgu kolege iz Njemačke, Austrije i Švicarske upozorile su me na rizik organizacije, jer će se sudionici iz europskih zemalja bojati doći u zemlju gdje je ratno stanje. Splitski ogranak HDKF također je bio opravdano suzdržan, tako da smo našu obavezu odložili i 1997. godine uspješno organizirali i odradili „Colloquium didacticum classicum XVI Zagrabienense“.

I posljednji je cilj bio *izdavačkom, publicističkom i predavačkom djelatnošću razvijati, unapređivati i popularizirati antičke studije*. Rijetko je koje Društvo imalo tu sreću da paralelno s njegovom djelatnošću nastaje časopis uvijek otvoren i spreman na suradnju. Utemeljen 1973. dakle godinu prije našega Društva, studentski časopis *Latina & Graeca* ubrzo je postao glasilo ne samo hrvatske klasične filologije nego uopće antičkih studija i ostao je to do danas. Slijedila je bogata izdavačka djelatnost, urednički tim na čelu sa prof. Zlatkom Šešeljem podarit će nam biblioteku dragocjenih izdanja znanstvenih radova, prijevoda, zbornika radova sa skupova, priručnika i takvom suradnjom ostvariti u velikoj mjeri ciljeve našega Društva.

U ovom kratkom prikazu mnogo je toga ostalo nespomenuto, listajući NVNTIVS podsjetila sam se na nebrojene susrete, predavanja, natjecanja, seminare, ljetne škole, burne reakcije i peticije, lijepe zajedničke izlete i iznad svega na uvijek prisutan entuzijizam koji je vodio sve meni poznate generacije članova Hrvatskoga društva

klasičnih filologa. Tako je bilo kad sam 1998. godine u dalekom Lisabonu na velikom sveučilišnom trgu ponosno i radosno dočekala autobus hrvatskih sudionika kongresa „Colloquium didacticum XVII Olisiponense“, tako je bilo i prošle 2014. godine u Splitu kad sam promatrala razigrane učeničke scene s antičkim temama i odgovornu angažiranost njihovih nastavnika – mojih nekadašnjih studenata. Četrdeset godina doista nije proteklo uzalud.

Sabina Hajdarević

Grčke fiktionalne zbirke pisama u kontekstu; čimbenici razvoja i obilježja književne (pod)vrste

Uvod

Prve grčke epistolarne zbirke, tj. književna djela sastavljena u cijelosti samo od pisama, javljaju se relativno kasno, tek od 2. i 3. stoljeća. Njihova je pojava rezultat i kruna dugotrajnog i kompleksnog razvoja pisma i njegove uloge u grčkom društvu, obrazovnom sustavu, kulturi i književnosti. Namjera mi je pojednostavljeno, sažeto i pregledno prikazati razvoj i upotrebu pisama kao sredstva komunikacije u Grčkoj („prava pisma“), njihovu postupnu implementaciju u druge književne vrste („umetnuta pisma“ u historiografiji, epici, tragedijama, romanu i sl.) sve do pojave ravnopravnosti s njima (žanrovski hibrid - „roman u pismima“) i konačne mogućnosti: izdvajanja iz okvira druge književne vrste u cjelinu za sebe.

Impuls za grupiranje u zbirke (najprije tzv. pseudonimnih, a kasnije i fiktionalnih pisama) dogodio se u krilu obrazovnog sustava (retorike) i pod snažnim utjecajem Druge sofistike. Prikazat ću kako je simultano djelovanje svega navedenog rezultiralo važnim sadržajnim i formalnim obilježjima ove dugo nepravedno zanemarene književne (pod)vrste.

„Prava“ pisma u grčkom društvu; pojava, razvoj i osobitosti¹

Poput modernog čovjeka, i antički je Grk uživao u komunikaciji i za njom težio. U slučajevima spriječenosti neposredne komunikacije razgovorom okrećemo se, poput njega, drugim rješenjima.² Sukladno vremenu, definicija pisma i njegova forma se mijenjaju; malo je npr. zajedničkih karakteristika između e-maila, svojevrsnog pisma 21. stoljeća, i nekog Ciceronovog ili Platonovog. Osvrnut ću se u nastavku na termine kojima su Grci nazivali pismo te porijeklo i razvoj njihove epistolarne komunikacije.

¹ Pod „pravim“ pismima podrazumijevam pisma koja su predstavljala komunikaciju između razdvojenih subjekata. Iako podjela na privatna, „prava“ (termin u nastavku neću više stavljati u navodne znakove) i nekakva „ne-prava“, fiktionalna pisma, nije izum antičkih teoretičara već produkt mnogo kasnijeg doba i ima svoje velike nedostatke, smatram praktičnim koristiti je za potrebe svoga rada.

² Istina, danas nam je na raspolaganju mnoštvo tehnoloških dostignuća kojima se temporalni jaz u kontaktu smanjio, a dojam fizičke nazočnosti druge osobe povećao (telefon, mobitel, elektronička pošta, Skype, chat...).